

บทที่ 2

แนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ทฤษฎีพัฒนาการ (Developmental Theories)

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศกำลังพัฒนาที่อาศัยกรอบความคิดของทฤษฎีวิวัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งนำเสนอโดย Moore (1963) Hoselitz (1961) Rostow (1960) และ Smelser (1963) มองการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (ในระดับสังคม) ในประเทศกำลังพัฒนาว่าเป็นการเคลื่อนที่อย่างค่อยเป็นค่อยไปและสะสมการพัฒนายิ่งเรื่อยๆ การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นผลกระทบบของโครงสร้างเศรษฐกิจแบบตะวันตกที่มีต่อโครงสร้างแบบดั้งเดิมในประเทศกำลังพัฒนา ดังนั้นรูปแบบการพัฒนาในประเทศกำลังพัฒนาจึงจะดำเนินไปตามรูปแบบที่เกิดขึ้นแล้วในประเทศตะวันตก และกลไกในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม หรือกฎเกณฑ์สำคัญของการพัฒนาคือการกลายเป็นอุตสาหกรรม (Industrialization)

Rostow¹ ได้นำทฤษฎีวิวัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ใช้แนวความคิดทางประวัติศาสตร์มาอธิบายการเปลี่ยนแปลงในประเทศกำลังพัฒนาว่า เกิดขึ้นโดยผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ของการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม คือ

- 1) ขั้นระบบเศรษฐกิจสังคมแบบดั้งเดิม (Traditional Society) ที่ความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยียังไม่ก้าวหน้า ระบบเศรษฐกิจมีสาขาเกษตรกรรมเป็นสาขาหลัก
- 2) ขั้นเตรียมการพัฒนา (Pre-Conditions for Take-Off) ที่สังคมมีการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานและการปฏิวัติทางการเกษตร
- 3) ขั้นเข้าสู่กระบวนการพัฒนา (Take-Off Stage) ที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมให้เป็นสาขาการผลิตนำอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยทั่วไปค่อนข้างสูง
- 4) ขั้นการทะยานตัวเพื่อเข้าสู่ภาวะของการพัฒนา (Drive to Maturity) ที่มีการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ เพื่อให้สามารถนำทรัพยากรมาใช้อย่างมีประสิทธิภาพ

¹W.W. Rostow, Politics and the Stages of Growth (Cambridge University Press, 1971), pp. 54-100.

5) **ขั้นอุดมสมบูรณ์ (Stage of High Mass Consumption)** ที่ประชาชนมีการบริโภคอย่างอุดมสมบูรณ์ถ้วนหน้า

Smelser มองการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศกำลังพัฒนาว่าเป็นกระบวนการไปสู่ภาวะทันสมัย โดยอาศัยองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการคือ การแยกย่อย (Differentiation) การผสมผสาน (Integration) และความระส่ำระสายทางสังคม (Social Disturbance) สังคมที่มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจในระดับสูงหรือสังคมที่เจริญแล้วจะมีการแยกย่อยทางโครงสร้างสูง และสังคมที่กำลังพัฒนาจะมีการแยกย่อยทางโครงสร้างต่ำการแยกย่อยตามความเห็นของ Smelser หมายถึงกระบวนการจัดตั้งหน่วยสังคมที่มีความเชี่ยวชาญและความเป็นอิสระมากกว่าเดิม การแยกย่อยจะเกิดขึ้นทั้งในด้านเศรษฐกิจ ระบบค่านิยม สถาบันครอบครัว และอื่น ๆ อย่างไรก็ตามการแยกย่อยแต่เพียงอย่างเดียวยังไม่เพียงพอต่อการก้าวไปสู่ความทันสมัย องค์ประกอบสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะต้องเกิดควบคู่กันไปอีกคือการผสมผสาน ซึ่งเป็นกลไกที่จะทำให้เกิดความร่วมมือและความสามัคคีในระหว่างส่วนต่าง ๆ และสมาชิกของสังคม การผสมผสานก็เช่นกันจะเกิดขึ้นทั้งในโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมืองการปกครอง สถาบันครอบครัวและอื่น ๆ ส่วนความระส่ำระสายเป็นสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงต่อระหว่างการเกิดการแยกย่อย และการผสมผสาน เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างด้านต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงกิจกรรมบรรทัดฐาน และการแทรกแซงที่เกิดขึ้นในรูปแบบใหม่ ๆ อันเป็นผลมาจากการแยกย่อย จะส่งผลกระทบต่อระเบียบทางสังคมที่มีอยู่แต่เดิม ก่อให้เกิดความขัดแย้งกับรูปแบบการประพฤติปฏิบัติแบบเก่า และความไม่พอใจในหมู่สมาชิกของสังคม

2.2 แบบแผนของที่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรมสามารถจัดกลุ่มได้ 2 ประเภท คือ

1. แบบแผนชนิดกระจายตัว (Dispersed Pattern)

2. แบบแผนชนิดกระจุกตัว (Clustered Pattern)

1. แบบแผนชนิดกระจายตัว (Dispersed Pattern) การกระจายตัวของอุตสาหกรรมเกิดจากทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นตัวกำหนด ให้อยู่ห่างกันเพื่อจะได้ไม่ต้องแข่งวัตถุดิบ ทรัพยากรเหล่านี้ได้แก่ ดิน น้ำ แร่ธาตุต่าง ๆ ซึ่งเคลื่อนที่ไม่ได้ การผลิตซึ่งต้องการสิ่งเหล่านี้จะมารวมตัวที่แห่งเดียวกัน เป็นผลทำให้ทรัพยากรท้องถิ่นขาดแคลนลงและก่อให้เกิดราคาการผลิตสูงขึ้นจนไม่สามารถรวมตัวกันอยู่ได้ จึงต้องหาแหล่งที่ตั้งใหม่ในท้องถิ่นที่มีทรัพยากรราคาถูกกว่า อันเป็นเหตุผลที่ทำให้อุตสาหกรรมกระจายตัวและการผลิตที่สัมพันธ์กับตลาด เมื่อ

ตลาดผู้บริโภคอยู่กระจัดกระจายกันออกไปตามแหล่งชุมชนที่มีรายได้ดี มีประชากรอยู่มาก ก็เป็นเหตุให้การผลิตกระจายออกไปตามตลาดนั้น ๆ ด้วย ซึ่งมีลักษณะคล้าย ๆ การกระจายตัวการตั้งถิ่นฐานของประชากรในประเทศนั่นเอง ดังนั้น ข้อดีของการกระจายตัวของอุตสาหกรรมเพื่อผลประโยชน์ในการผูกขาดแหล่งวัตถุดิบและหลีกเลี่ยงการแข่งขัน

2. แบบแผนชนิดกระจุกตัว (Clstered Pattern) การกระจุกตัวของอุตสาหกรรมนี้ต่างกับแบบแผนประเภทแรกเพราะเกิดจากแหล่งทรัพยากรมีจำนวนน้อยแห่ง และตลาดผู้บริโภคมีการรวมตัวกันเฉพาะบางแห่งในชุมชนหนาแน่น ทำให้อุตสาหกรรมต้องตั้งอยู่ใกล้กันโดยปริยาย การรวมตัวกันก่อให้เกิดการประหยัด 4 ลักษณะดังนี้

1. การประหยัดค่าขนส่ง
2. การประหยัดภายใน อันเป็นผลมาจากการเพิ่มปริมาณการผลิต
3. การประหยัดภายนอก ในอุตสาหกรรมแบบเดี่ยวกัน
4. การประหยัดภายนอกในตัวเมือง

การประหยัดทั้ง 4 แบบนี้ทำให้เกิดผลประโยชน์ในที่ตั้งร่วมกัน ต่อเนื่องเป็นลูกโซ่เป็นการขยายตลาดบริโภคให้กว้างขึ้นแต่อย่างไรก็ตามการรวมตัวจะมีคามอึดตัวเมื่อถึงระดับหนึ่งต่อจากนั้นการรวมตัวก็จะลดลง การรวมตัวของอุตสาหกรรมจะไม่เกิดในชุมชนเล็ก ๆ แต่จะเป็นไปได้ในเมืองที่มีขนาดเหมาะสมหรือในชุมชนใหญ่เท่านั้น

2.3 ทฤษฎีเกี่ยวกับที่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรม (Industrial location)

ทฤษฎีเกี่ยวกับที่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรมมีการศึกษาเป็น 2 วิธีใหญ่ ๆ คือ

1. การศึกษาโดยทฤษฎี (Theoretical Approach) เป็นการศึกษาหาลักษณะแห่งที่ตั้งที่เหมาะสมที่สุด (Optimum location) โดยกำหนดเป็นทฤษฎีใหญ่ ๆ ได้ 3 ทฤษฎีด้วยกันคือ

1.1 ทฤษฎีค่าผลิตต่ำสุด (The least cost theory) ท.บ. นี้เชื่อว่าเจ้าของกิจการอุตสาหกรรมจะเลือกที่ตั้งในพื้นที่ ซึ่งต้นทุนการผลิตต่ำสุดจึงจะได้กำไรสูงสุด

1.2 ทฤษฎีอาณาบริเวณตลาด (The market area) ท.บ. นี้เชื่อว่าตลาดมีลักษณะกระจายเป็นอาณาบริเวณ มิได้มีเพียงจุดใดจุดหนึ่ง ลักษณะของตลาดเป็นแบบผูกขาด ความแตกต่างของต้นทุนสินค้าอยู่ที่ค่าขนส่งไปยังผู้บริโภค ซึ่งเป็นอัตราส่วนตามระยะทาง ผู้ผลิตจะมุ่งครอบคลุมอาณาบริเวณตลาดให้กว้างที่สุดเท่าที่จะทำได้ ไม่ได้มุ่งผลิตเป็นต้นทุนต่ำสุด

1.3 ทฤษฎีการทำกำไรสูงสุด (The maximize profits) ท.บ. นี้ พยายามที่จะรวบรวมเอาทฤษฎีค่าผลิตต่ำสุดและทฤษฎีอาณาบริเวณตลาดเข้าด้วยกัน ทฤษฎีนี้เชื่อว่าปัจจัยที่สำคัญในการกำหนดแหล่งที่ตั้งทางด้านอุตสาหกรรม ได้แก่ ค่าขนส่ง ต้นทุนการผลิต ซึ่งรวมถึงภาษี อุปสงค์ซึ่งพิจารณาจากอาณาบริเวณตลาด ปัจจัยในการลดต้นทุนต่าง ๆ และ ปัจจัยในการเพิ่มรายได้

2.4 ทฤษฎีอื่น ๆ

ทฤษฎีอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับนักเศรษฐศาสตร์และนักภูมิศาสตร์ต่างประเทศ ได้แก่

1. General theory ซึ่ง Greenhut เป็นผู้ศึกษาและนำปัจจัยด้านพื้นที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ (spatial economies) ในการวิเคราะห์แหล่งที่ตั้งอุตสาหกรรม general กล่าวไว้ว่า "ปัจจัยการเลือกที่ตั้งจะมีความสำคัญต่ออุตสาหกรรมทุกประเภท" ปัจจัยสำคัญในการเลือกที่ตั้งของ greenhut มีดังนี้คือ

1.1 การขนส่ง (Transportation) greenhat ให้ความสำคัญแก่การขนส่ง ค่าขนส่งจะทวีความสำคัญขึ้นมาก เมื่ออุตสาหกรรมนั้นเป็นอุตสาหกรรมประเภทที่ต้องอาศัยวัตถุดิบหลาย ๆ แห่ง เข้ามาทำการผลิตสินค้าสำเร็จรูปเพียงชนิดเดียว และค่าขนส่งจะแตกต่างกันไปตามลักษณะชนิดของการขนส่งด้วย (type of service or modes of transportation)

1.2 ต้นทุนในการผลิต (Processing Cost) greenhat ให้ความสำคัญของปัจจัยในการผลิต โดยแบ่งออกเป็นเรื่องของ แรงงาน เงินทุน ภาษี ทั้ง 3 อย่างนี้จะมีอิทธิพลต่อที่ตั้งอุตสาหกรรมอย่างมาก

1.3 Demand factor greenhat กล่าวว่า ถ้า demand มีความยืดหยุ่นกิจการนั้นจะเลือกทำเลที่ตั้งแบบกระจัดกระจาย อุตสาหกรรมขนาดเล็กซึ่งต้องการเขตตลาดที่ไม่กว้างขวางมากนัก สามารถอาศัยอยู่กับอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ซึ่งมีเขตตลาดหรือ demand ที่กว้างขวางมาก เพราะอุตสาหกรรมขนาดเล็กจะได้กำไรที่แน่นอน ภายใต้เขตตลาดที่จำกัดของตนจึงทำให้อุตสาหกรรมขนาดเล็กอยู่กระจัดกระจาย

E.M. Hoover and Joseph fisher ได้จำแนกอุตสาหกรรมที่จะพัฒนาเป็น 4 ชนิดคือ

1. อุตสาหกรรมต้องพึ่งพาวัตถุดิบ (Materials Oriented Industries) เป็นอุตสาหกรรมที่ต้องตั้งใกล้แหล่งวัตถุดิบ เนื่องจากค่าขนส่งวัสดุผลผลิตจากอุตสาหกรรมน้อยกว่า ค่าขนส่งวัตถุดิบ เช่น โรงงานน้ำตาล

2. อุตสาหกรรมเพื่อใช้บริโภคเอง (Residential Industry) เป็นการผลิตสินค้าเพื่อบริการคนในท้องถิ่น

3. อุตสาหกรรมที่ตั้งได้ตามความเหมาะสม (footloose Industries)² John Thomson (1966) ได้ให้ทฤษฎีจากการสังเกตการพัฒนาอุตสาหกรรมไว้ดังนี้คือ

1. Stage theory³ กิจกรรมทางเศรษฐกิจในแต่ละสาขามีการเปลี่ยนแปลงความสำคัญในแต่ละช่วงเวลา สมมติฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจ มีดังนี้คือ

ระยะแรก กิจกรรมปฐมภูมิคือ การเกษตร เหมืองแร่ ซึ่งอาจมีการส่งออกขณะเดียวกันก็มีการส่งสินค้าอุตสาหกรรมเข้ามา การจ้างงานส่วนใหญ่อยู่ในกิจกรรมปฐมภูมิ

ระยะที่สอง กิจกรรมปฐมภูมิลดความสำคัญลงในขณะที่อุตสาหกรรมขยายตัว ซึ่งเป็นกิจกรรมทุติยภูมิ มีการจ้างงานส่วนใหญ่

ระยะที่สาม กิจกรรมอุตสาหกรรมอยู่ในระยะคงตัวและเริ่มลดความสำคัญลง ขณะเดียวกันกิจกรรมทุติยภูมิเริ่มพัฒนาขึ้น ได้แก่ การบริการ ซึ่งมีการจ้างงานมากที่สุด

2. Cycle theory ย่านอุตสาหกรรมหรืออุตสาหกรรมประเภทใดประเภทหนึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงขึ้นตอน ซึ่งสามารถคาดการณ์ได้ว่าจะมีการขยายตัว (Expansion) การคงตัว (stability) หรือลดการขยายตัว (declining)

²Douglass C. North, Location theory and theory of Regional Economic Growth PP. 101-105.

³Janes H. Johnson, Urban Geography : An Introductory Analysis, 2 d ed. (Oxford : Pergamon Press, 1975), PP. 66

3. Agglomeration theory การรวมกลุ่มของอุตสาหกรรมมักเกิดในบริเวณเมืองใหญ่ นอกจากนี้ค่าจ้างแรงงานมักจะสูงในเมืองใหญ่ เป็นสาเหตุที่ต้องลดค่าใช้จ่ายต่อหน่วยสินค้าโดยการขยายการผลิต การพัฒนาเทคโนโลยี และเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหาร รวมทั้งประสิทธิภาพในการผลิตมากขึ้น

4. Differential growth theory บริเวณที่มีสภาพเศรษฐกิจมีความต้องการด้านอุปโภค บริโภคสูงขึ้นตามระดับรายได้ จะมีความต้องการสินค้าอุตสาหกรรมประเภทฟุ่มเฟือย นอกเหนือจากอุตสาหกรรมขั้นมูลฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีพทำให้เริ่มมีความละเอียดในประเภทอุตสาหกรรมมากขึ้น ในพื้นที่ต่างกันอุตสาหกรรมประเภทเดียวกันอาจจะมีลักษณะการขยายตัวไม่เหมือนกัน เนื่องจากลักษณะขององค์ประกอบในที่ตั้งต่างกัน

ทฤษฎีและแนวความคิดต่าง ๆ ดังกล่าวจะเป็นเครื่องมือใช้ในการวิเคราะห์ลักษณะของอุตสาหกรรมในครอบครัว ในพื้นที่ศึกษาคือจังหวัดพระนครศรีอยุธยาจะช่วยให้เห็นพัฒนาการปัจจัยที่เกี่ยวข้องและแนวโน้มในอนาคต ซึ่งจะมีรายละเอียดต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย